

## Razgolićenje liberanoga racionalizma

TERRY EAGLETON, *Razum, vjera i revolucija: Refleksije o raspravi oko Boga*, prev. Dinko Telećan, Naklada Ljevak, Zagreb, ožujak 2010., 181 str.

Mnogi smatraju da je Terry Eagleton najutjecajniji živući kritičar u Velikoj Britaniji. Riječ je o profesoru engleske književnosti na Sveučilištu u Lancasteru (u Engleskoj) i profesoru kulturalne teorije na Nacionalnome sveučilištu Irske u Galwayu. Autor je više od četrdeset knjiga, a dosad su najviše zanimanja izazvale dvije: *The Ideology of the Aesthetic* (1990.) i *The Illusions of Postmodernism* (1996.). Najnovija mu je knjiga *Reason, Faith, and Revolution (Razum, vjera i revolucija)* zapravo prošireno predavanje što ga je održao 2008. godine na Sveučilištu Yale u okviru „Terryjevih predavanja“, niza godišnjih izlaganja renomiranih teoretičara, koja se kontinuirano održavaju od 1923. godine u sjećanje na Dwighta H. Terryja. Riječ je o polemičkome spisu u kojemu se autor energično upušta u aktualne rasprave o religiji, znanosti i politici iznoseći o njima vlastite, nekonvencionalne i osvježavajuće misli i stavove koje ne će ostaviti ravnodušnima nikoga – ni znanstvenike, ni teologe, ni filozofe, ni političke teoretičare, a ni „obične“ građane koji teško mogu pohvatati konce u aktualnim rasprama o spomenutim problemima.

Stilski vrlo dotjerano i lako čitljivo štivo, razvrstano u četiri poglavlja („Šljam zemlje“, „Izdana revolucija“, „Vjera i razum“ i „Kultura i barbarstvo“), upozorava na proturječja, krivotvorine, pojednostavljena tumačenja i kontroverze vezane za znanstvenu, teološku, političku, medijsku i životnu svakodnevicu. Širina pristupa lako može asociirati na u današnjoj publicistici vrlo rasprostranjeno trivijalno mudrijašenje razmetljivih i dokonih sveznalica o koječemu. No to ovoga puta nije slučaj. Naprotiv, Eagleton je oštrouman motritelj i neumoran tragatelj za istinom, s izrazitim osjećajem za objektivnost i nesvakidašnjim intelektualnim poštenjem, svjestan da se pojedini društvenokulturni pojavci i procesi ne mogu razumjeti bez njihova širokoga teorijskog utemeljenja.

Stoga on vješto umiče zamci u koju upadaju mnogi postmoderni mislitelji olako prihvaćajući epistemološku paradigmu o nekomplementarnosti znanstvenoga i religioznoga pogleda na svijet i nedvojbenoj prednosti znanosti nad religijom. Također umješno raskrinkava kapitalističku politiku i konzumerističku ekonomiju koje nikada ne dopiru do dubine na kojoj bi se krucijalna pitanja o čovjeku uopće mogla valjano postaviti.

Po vlastitu priznanju, na Eagletona su osobit utjecaj imali irski republikanizam, rimokatolička teologija i socijalizam. Taj je neobični konglomerat urodio svojevrsnim svjetonazorom koji bi se mogao nazvati teologijom oslobođenja. Tako ovaj teoretičar na jednoj strani naglašava revolucionarni značaj Isusove poruke, odnosno borbu za bolji svijet te kritizira pogrješke koje, po njemu, čini institucionalno kršćanstvo, a na drugoj se strani oštro obara na konformističko poimanje Boga svojstveno većini ateista i agnostika. U tome surječju ponajviše polemizira s arogantnim i ignorantnim elitističkim misliteljima koji se zapravo obračunavaju sa sirovom, djetinjastom verzijom onoga što teologija i teistička filozofija tradicionalno tvrde. Protagonisti su „protuvjerske brigade“ Richard Dawkins (*Iluzija o Bogu*) i Christopher Hitchens (*Bog nije velik*) koje Eagleton, zbog njihovih gotovo identičnih stavova o glavnim teološkim pitanjima, naziva jednim imenom – Ditchkins.

Ditchkinsovu upućenost u spomenutu problematiku već su mnogi doveli u pitanje, a Eagleton ju je, po svemu sudeći, posvema razgolitio. Slavoj je Žižek primjerice prije nekoliko godina Dawkinsa svrstao u popularizatore znanosti, a ne u prave znanstvenike, a njegove teološke akrobacije nazvao neukim grubijanskim nasrtajima na religiju bez ikakva osjećaja za finesu. Slično mišljenje ima i o Hitchensu koji govori o onome o čemu nema elementarnoga znanja.

Ditchkinsova i ina djela iste provenijencije Eagleton drži nastavkom škole liberalnoga racionalizma XIX. stoljeća. Ona naime u novome ruhu iznova aktualiziraju Feuerbachovo, Comteovo, Spencerovo i Marxovo učenje po kojemu vjera potječe iz „cmizdravog, prestrašenog djetinjstva naše vrste, iz vremena u kojemu ‘nitko... nije imao ni približnu predodžbu o pravom stanju stvari’“ (81). Spomenuti autori smatraju da smo ne-

povratno stupili u postteološku i postmetafizičku eru, u razdoblje kada je vječna, univerzalna racionalnost, strpljivo čekajući povoljan čas tijekom dugih stoljeća tame, napokon uzmogla probiti se kroz smetlište religiozne lakovjernosti pod kojim je bila zakopana i ponuditi znanstveno argumentiran odgovor na sva važnija pitanja što se postavljaju pred misleće biće.

Pogled na religiju kao na pseudotumačenje svijeta koje konkurira znanstvenomu za Eagletona je nalik na shvaćanje po kojemu je roman skrpano sociološko djelo izvan kojega ne postoji nikakav smisao. S tog je motrišta religiju lakše odmah proglasiti nespojivom sa znanosti nego razmotriti mogućnosti njihova koegzistiranja. No sveti spisi Židova i kršćana po Eagletonu imaju štošta reći o nekim vitalnim pitanjima, kao što su smrt, patnja, ljubav, samolišavanje i sl., o čemu ateistička ljevica većinom uporno i posramljeno šuti. Naime Dawkinsi ovoga svijeta nemaju potrebu vjerovati da, usprkos turobnoj situaciji čovječanstva, treba postojati nešto kao što je nada; oni ne podnose tako sramotno staromodne ideje kao što su izopačenost i izbavljenje. Čak i nakon Auschwitzta u njihovim očima nema ničega iz čega bi se trebalo izbaviti.

Po Eagletonu prijepor između znanosti i teologije ne vodi se oko toga kako je nastao svemir ili koji pristup pruža najbolje tumačenje za nj. Posrijedi je neslaganje o tome koliko daleko valja ići unatrag, iako ne u kronološkome smislu. Teolozi drže da znanost ne ide dovoljno daleko natrag, ne u smislu da postulira Stvoritelja nego u smislu da ne postavlja pitanja poput onoga zašto uopće nešto jest ili je li svijet dar ili nije. Znanost i religija za kršćane najviše se približavaju jedna drugoj ne u onome što kažu o svijetu nego u činu stvaralačke imaginacije što ga oba projekta obuhvaćaju – u stvaralačkome činu čiji izvor vjernik vidi u Duhu Svetome. „Je li Einstein“, pita se naš autor, „bio na tragu nečega ili se naprosto poetski izrazio primijetivši da je ‘najneshvatljivije u vezi sa svemirom to da je shvatljiv’ i dodavši kako čovjek ne bi a priori očekivao tako visok stupanj reda u svijetu?“ (21)

Svojom slijepom i agresivnom kritikom religije Ditchkins pridonosi podrivanju vlastitih metafizičkih temelja, bez imalo kritičnosti prema modernističko-prosvjetiteljskomu projektu i kapitalizmu kao njegovoj

prevladavajućoj inačici, te afirmira profanu mješavinu praktičnoga materijalizma, političkoga pragmatizma, moralnoga i kulturnoga relativizma te filozofskoga skepticizma. Tako se prosvjetiteljska vjera u nepristrani razum svela na unajmljivanje znanstvenika i stručnjaka radi širenja državne i korporacijske propagande. Sloboda pak kulturnoga izražavanja kulminira u jeftinoj, ideološkoj retorici i politički manipuliranim vijestima masovnih medija vođenih profitom. To pak nužno donosi nezaposlenost, besramnu nejednakost, manipulativno oglašavanje, gomilanje kapitala koje je samo sebi svrhom, kolonijalizam i imperijalizam, koji se teško uklapaju u prosvjetiteljske vrijednosti. Tako su priče o Napretku, Razumu, Slobodi, Civilizaciji, Uljuđenosti ili Ljudskim pravima postale toliko ideološki zagađene da su uglavnom postale gotovo neuporabljivima. „Afirmirajući svoj slobodni duh, vlastita smo tijela sveli na dijelove mehanizma“, poantira autor (78).

Zaključno se može reći da je knjiga *Razum, vjera i revolucija*, iako to autoru zasigurno nije bio cilj, jedna od ljepših suvremenih apologija vjere, osobito kršćanstva, a ujedno je temeljita dekonstrukcija „znanstvenoga praznovjerja“, odnosno apsolutnoga pouzdanja u razum koji vrijednost podređuje činjenici i koji, unatoč svojoj snazi, nije kadar koordinirati duboke potrebe i čežnje ljudskoga bića niti na njih adekvatno odgovoriti. Također je to izvrsna i utemeljena kritika postmodernističkoga društva i „naprednoga“ kapitalističkog sustava koji je inherentno ateističan. Kao što Eagleton kaže, bezbožan je u svojoj konkretnoj materijalnoj praksi, kao i u vrijednostima i vjerovanjima koja su mu implicitna, ma koliko pojedini njezini pobornici pobožno dokazivali suprotno.

IVICA MUSIĆ